

ЕКСПЕРТНОТО РЕШЕНИЕ – НЕОБХОДИМО УСЛОВИЕ ЗА СОЦИАЛНАТА ИНТЕГРАЦИЯ НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

Параскева Манчева

Катедра по Обща медицина, Медицински университет – Варна

THE EXPERT DECISION - A NECESSARY REQUIREMENT FOR SOCIAL INTEGRATION OF DISABLED PEOPLE

Paraskeva Mancheva

Department of General Medicine, Medical University of Varna

РЕЗЮМЕ

Реализирането на правата на хората с увреждания в България е в пряка връзка с дейността на ТЕЛК. Експертното решение, издавано от ТЕЛК се явява необходимо условие за ползването на тези права. Наличният недостиг на актуална информация от достъпен източник забавя процеса на социалната интеграция. Освен това законовите предпоставки, обуславящи тези права също динамично се променят. Общата практика е отправната точка, от която тръгва процедурата за освидетелстване през ТЕЛК и мястото, където хората с увреждания се връщат за да търсят отговор на въпросите, свързани с ЕР. Продължаващото обучение на общопрактикуващите медицински специалисти е една възможност за усъвършенстване на тяхната компетентност в тази насока.

Ключови думи: социална интеграция, хора с увреждания, права, общопрактикуващ лекар

ABSTRACT

The realization of the rights of disabled people in Bulgaria is directly related to the activity of Medical Committee. The Expert decision published by Medical Committee is a necessary requirement for the usage of these rights. The insufficiency of a current information from available source slows down the process of social integration. Also these legal assumptions, which underline these rights are changing dynamically too. The general practice is the point of beginning, from which the procedure for certification starts. This is the place where disabled people come back and look for the answers of their questions, which are created from the Expert decision. The continuing education of general practitioners is an opportunity for improving their competence in this area.

Keywords: social integration, disabled people, rights, general practitioner

ВЪВЕДЕНИЕ

В ежедневната си работа общопрактикуващите лекари (ОПЛ) се срещат с редица проблеми, но един от тях се поставя все по-често от гражданите, които желаят освидетелстване за инвалидност. Контингентът от пациенти, търсещи привилегиите, последващи издадените от териториално експертните лекарски комисии (ТЕЛК) експертни решения (ЕР) непрекъснато нараства. Митовите относно правата, които се реализират въз основа на ЕР се дължат в голяма степен на информационния дефицит и от необходимостта от подобряване на компетенциите на ОПЛ в тази насока. Общата практика е отправната точка, от която тръгва процедурата за освидетелстване през ТЕЛК и мястото, където хората с увреждания се връщат за да търсят отговор на въпросите, свързани с ЕР и правата, които то обуславя.

Законовите предпоставки, касаещи условията и реда за извършване на медицинска експертиза по чл. 103, ал. 3 от Закона за здравето са ясно определени с наредба на Министерския съвет. Формата и съдържанието на ЕР на ТЕЛК/НЕЛК са по образец, утвърден от управителя на Националния осигурителен институт и от министъра на здравеопазването. Гражданите обаче, търсят точни и конкретни отговори на въпроси, отнасящи се до правните последици от реквизитите на ЕР – определения процент инвалидност, срокът на инвалидността и датата на инвалидизация, чуждата помощ, причинната връзка, противопоставаните условия на труд и др.

Най-често те се интересуват от размера на плащанията по ЕР, месечните добавки и целевите помощи, свързани с него. От 2005 г. към съставите на ТЕЛК/НЕЛК бяха включени социални работници с цел преодоляване на информационния дефицит, който възпрепятства ползването на полагащите се права от страна на лицата с увреждания. Те даваха подробни разяснения за „социалните придобивки“ и пътя за тяхното реализиране, но от няколко години присъствието им бе преценено като неуместно, което доведе до изтеглянето им от ТЕЛК и отново постави проблема на дневен ред.

Целта на изследването е представяне на актуалните права на хората с увреждания и законовите предпоставки, които ги обуславят с оглед подобряване на информираността на общопрактикуващите лекари.

Задачите на изследването са свързани с:

- процедурата по определяне на трайно намалена работоспособност/степен на увреждане (ТНР/СУ);

- разглеждане на задължителните реквизити, които следва да притежава валидното експертно решение;
- законовите предпоставки, осигуряващи правата на хората с увреждания;
- конкретните месечни добавки и целеви помощи за социална интеграция, които Министерството на труда и социалната политика осигурява въз основа на определения процент ТНР/СУ.

Настоящото изследване се базира на **методи**, включващи документално съдържателен анализ на нормативните актове, гарантиращи формата на валидност на експертното решение и правата на хората с увреждания, които произхождащи от него.

СЪЩНОСТ

Определянето на ТНР/СУ е крайният резултат от функционирането на системата на медицинската експертиза на работоспособността (МЕР). Въз основа на издадените ЕР от ТЕЛК/НЕЛК могат да бъдат реализирани редица промени в статуса на освидетелстваните лица, спомагащи за тяхната социална интеграция.

Процедурата по определяне на ТНР/СУ започва от ОПЛ с издаването от него медицинско направление за ТЕЛК, което се оформя въз основа на данните от досието на пациента. Т.нар. „протокол за ТЕЛК“ се подава лично от пациента в регионалните картотеки на медицинската експертиза. Следва освидетелстване на лицето, което се осъществява от ТЕЛК въз основа на подробна клиничко-експертна анамнеза, задълбочен клиничен преглед, насочени лабораторни и функционални изследвания и данните от наличната медицинска документация, даващи представа за функционалното състояние на заболялия орган и организма като цяло.

Установеното увреждане, стадият на неговото развитие и обусловеният функционален дефицит се съобразяват със съответната отправна точка съгласно приложение №1 към Наредбата за МЕР (6). При наличие на множествени увреждания, посочени като отправни точки в приложение №1, крайният процент на ТНР/СУ се определя по Методиката за прилагане на отправните точки за оценка в проценти съгласно приложение №2 към Наредбата. Увреждания, които не са посочени като отправни точки и не обуславят функционален дефицит или дефицитът е незначителен, не се вземат предвид при определяне процента на ТНР/СУ.

Резултатите от МЕР се установяват с ЕР. То следва да притежава следните **реквизити**, съдържащи волеизявлението на експертния орган по въпросите на:

- **Трайно намалена работоспособност/степен на увреждане.** Определеният от ТЕЛК/НЕЛК процент ТНР/СУ е от съществено значение за възникването на правото на осигурително, застрахователно или социално плащане / социални придобивки и на трудоустрояване. Органите на МЕР следва да определят в ЕР по медицински критерии наличието на ТНР/СУ, отнесено в проценти към работоспособността на здравия човек. Критериите за оценка са еднакви независимо от повода, за който се освидетелства лицето (пенсиониране, социално подпомагане, освобождаване от такси и данъци и др.). Процентите на ТНР/СУ по повод увреждане, причинено от общо заболяване, и по повод увреждане, при което се определя причинна връзка (трудова злополука, професионална болест, военна инвалидност и др.), се определят поотделно.
- **Дата на инвалидизация** се определя, когато е налице процент ТНР/СУ. Тя е от съществено значение, тъй като от нея зависи момента на възникване на правото на осигурително или застрахователно плащане, началния момент на изплащането му и рефлектира при определяне на неговия размер. Тя се определя въз основа на наличната медицинска документация, трудовия маршрут и здравословното състояние на лицето. Датата на инвалидизиране може да бъде по-късна от датата на освидетелстването, само когато лицето е било в отпуск по болест и се е явило за освидетелстване преди изтичането му. При определяне на датата на инвалидизиране се взема предвид отпускът при временна неработоспособност в размер 30 календарни дни, който лицето е ползвало на основание чл. 42, ал. 2 и 3 от Кодекса за социално осигуряване (КСО) (4).
- **Срокът на инвалидността** може да бъде от 1 до 3 години и се определя в зависимост от характера на увреждането, динамиката на неговото развитие и възможностите за възстановяване на работоспособността. Крайната дата на срока на инвалидизиране е 1-во число на месеца, през

който е било извършено освидетелстването. Когато преосвидетелстването е извършено след изтичане на срока на инвалидизирането, в решението си ТЕЛК отбелязва закъснението и причините за това.

При дефинитивни състояния без възможност за пълно или частично възстановяване на работоспособността се определя пожизнен срок на инвалидността. Загубата на работоспособността се определя пожизнено за специално определени в Наредбата дефинитивни състояния, т. е. състояния, чието преодоляване е невъзможно - например загуба на едната ръка на ниво предмишница, двустранно ендопротезиране на тазобедрена и колянна става и др. При множествени увреждания, някои от които не са дефинитивни, срокът на инвалидността се определя от една до три години. При лица, навършили 65-годишна възраст, се определя пожизнен срок на инвалидността. Преосвидетелстване на тези лица може да се извърши по тяхно искане или по искане на контролните органи на медицинската експертиза.

- **Необходимостта от чужда помощ** се преценява за лицата с най-висока степен на ТНР/СУ - повече от 90%. По изключение, тя се признава и на лица, които: не могат да се самообслужват в битово отношение (ставане, обличане, тоалет, хранене и др.) и да се придвижват самостоятелно; или са слепи; или са психично болни, които не могат да контролират действията си. При децата чужда помощ може да се определи и при намалени възможности за социална адаптация под 90 % в зависимост от естеството на заболяването и възможността за отглеждането им в детско заведение. ТЕЛК и НЕЛК определят чужда помощ при децата, когато тя е обусловена от заболяванията, а не от възрастта им. Срокът на „чуждата помощ“ може да бъде същият или по-кратък от срока на намалената работоспособност в зависимост от увреждането и неговата динамика, но за не по-малко от 6 месеца. Преценката за необходимостта от чужда помощ е от значение за отпускане на парична добавка към пенсията и за правата на придружителите..
- **Причинната връзка** между увреждането на здравето, злополуката и условията на труда. Решение за причинна връзка се определя при освидетелстване за увреждане на здравето в изрично посочени в наредбата случаи. Тези случаи са:

- ТНР в резултат на трудова злополука, професионална болест и техните усложнения;
- определяне на военна инвалидност;
- определяне на гражданска инвалидност;
- във връзка със сключена застраховка причинната връзка може да се търси между увреждането на здравето (смъртта) и застрахователното събитие.
- **Противопоказаните условия на труд** се преценяват, когато е налице остатъчна работоспособност на освидетелствания. ТЕЛК и НЕЛК, в експертните си решения определят условията на труд, противопоказани за здравословното състояние на освидетелстваните лица.
- Необходимостта от **трудоустройство** се преценява в случаите, когато се преценяват и противопоказаните условия на труд. ТЕЛК (НЕЛК) се произнася по работоспособността на лицето за работното му място при 50 и над 50% ТНР и при необходимост го трудоустроява. Лицата с под 50% ТНР или без определен процент се насочват към ЛКК за преценка необходимостта от трудоустройство. При дефинитивни състояния, при които не се очаква условията на труд да обусловят неблагоприятно развитие на заболяването, в експертното решение се записва, че лицето е в състояние да работи според квалификацията и възможностите си.

Нормативната уредба на **законовите предпоставки, осигуряващи социалните придобивки на хората с увреждания** се съдържат в Закон за социално подпомагане (ЗСП), Закон за интеграция на хората с увреждания (ЗИХУ) и Кодекс на труда (КТ) (2,3,5).

С оглед поостигане на социално-икономическа защита на хората с увреждания се отпускат месечни добавки и целеви помощи за социална интеграция. Право на месечна помощ имат лица или семейства, чийто доход за предходния месец е по-нисък от определен диференциран минимален доход.

Хората с трайни увреждания ползват правото на **месечна добавка за социална интеграция** според индивидуалните им потребности съобразно определените ТНР/СУ от ТЕЛК/НЕЛК и въз основа на извършената социална оценка. База за определяне на месечната добавка за социална интеграция е гарантираният минимален доход, който се определя от Министерския съвет

на основание чл. 12, ал. 3 от ЗСП. Месечните добавки са:

- право на безплатно пътуване два пъти в годината - отиване и връщане, със железопътния транспорт в страната за лицата със 71 на сто или над 71 на сто ТНР/СУ, децата до 16-годишна възраст с трайно увреждане и военноинвалитите (чл. 19 ПП за ЗСП) (7). Това право може да се ползва и от придружителите на лицата с определена чужда помощ, когато пътуват с тях. За придружители се смятат и кучета, водачи на хора с увреждания, когато пътуват с тях.
- транспортни услуги - в размер 15 на сто от гарантирания минимален доход (чл. 25 от ПП на ЗИХУ) (8).
- ползване на информационни и телекомуникационни услуги - в размер 20 на сто от гарантирания минимален доход (чл. 26 от ПП на ЗИХУ).
- обучение - в размер 20 на сто от гарантирания минимален доход и се предоставя на лица с ТНР/СУ, които имат потребност от придобиване на допълнителни знания и умения, чрез различни форми на обучение извън заложените в системата на общообразователната подготовка (чл. 27 от ПП на ЗИХУ).
- диетично хранене и лекарствени продукти - в размер 15 на сто от гарантирания минимален доход (чл. 29 от ПП на ЗИХУ).
- достъпна информация - в размер 15 на сто от гарантирания минимален доход (чл. 30 от ПП на ЗИХУ).
- задоволяване на основни жизненни потребности - наем за общинско жилище, се предоставя на самотни лица с трайни увреждания с ТНР/СУ, ако настанителната заповед е на тяхно име (чл. 31 от ПП на ЗИХУ).

Месечната добавка за социална интеграция се отпуска въз основа на молба-декларация, подадена от лицата по чл. 12, ал. 3 от Закона за интеграция на хората с увреждания, до дирекция „Социално подпомагане“ по постоянен адрес и след представяне на лична карта или личен паспорт.

Хората с увреждания имат право на **целева помощ за социална интеграция**:

- за покупка и ремонт на помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, посочени в списъците по чл. 35а, ал. 1 от Закона за интеграция на хората с увреждания (чл. 39 от ПП на ЗИХУ). Целева помощ за покупка и ремонт на медицински изделия и/или помощни сред-

ства, приспособления или съоръжения се отпуска въз основа на молба-декларация съгласно приложение №8, подадена до дирекция „Социално подпомагане” по постоянния му адрес. Лицето с увреждане, негов законен представител или упълномощено от него лице заплаща медицинските изделия, помощни средства, приспособления и съоръжения, за които е отпусната целевата помощ, или за ремонта за тях на избран от тях търговец, вписан в регистъра по чл. 35, ал. 1 от ЗИХУ.

Търговецът издава фактура и фискална касова бележка, гаранционна карта за медицинското изделие, помощно средство, приспособление и съоръжение и приемно-предавателен протокол по образец съгласно приложение №14. В срок до 30 дни от получаване на помощта правоимащото лице представя в съответната дирекция „Социално подпомагане” оригиналната фактура и касова бележка за справка и прилага копие от двата документа заедно с приемно-предавателния протокол за получаване на изделието. Разходите за отпускане и ремонт на медицински изделия и/или помощни средства, приспособления и съоръжения са за сметка на Агенцията за социално подпомагане.

- за покупка и/или приспособяване на лично моторно превозно средство в размер 1200 лв., ако месечният доход на член от семейството за последните 12 месеца е равен или по-нисък от трикратния размер на гарантирания минимален доход (чл. 48 от ПП на ЗИХУ). Лицата с трайни увреждания получават тази целева помощ, ако отговарят и на следните допълнителни условия:
 - имат определена от ДЕЛК/ТЕЛК/НЕЛК над 90 на сто ТНР/СУ;
 - са работещи или учащи се;
 - не са ползвали финансови облекчения за внос на лично моторно превозно средство.
- на финансови облекчения при внос на лично моторно превозно средство по ред, определен от Министерския съвет (чл. 49 от ПП на ЗИХУ).
- лицата с над 90% ТНР/СУ и децата с определени вид и степен на увреждане, които се придвижват с инвалидна количка, имат право на еднократна целева помощ в размер до 600 лв. за преустройство на жилище, ако средномесечният доход на член от семейството за последните 12 месеца е равен или по-нисък от двукратния размер на

гарантирания минимален доход (чл. 50 от ПП на ЗИХУ).

- лицата с увреден слух и с над 50% ТНР/СУ имат право на целева помощ за ползване на жестомимични услуги до 10 часа годишно до 8 лв. на час при ползване услугите на държавна и/или общински администрации, здравни, образователни и културни институции (чл. 51 от ПП на ЗИХУ).
- лицата с увредено зрение и с над 90% ТНР/СУ, които се нуждаят от чужда помощ, ползват целева помощ за придружител до 10 часа годишно при посещенията им в държавни, общински, образователни, културни и други институции, здравни и лечебни заведения и в размер 5 лв. на час (чл. 52 от ПП на ЗИХУ).
- трудноподвижни лица с над 90% ТНР/СУ, които се нуждаят от чужда помощ, ползват целева помощ за придружител до 10 часа годишно при посещенията си в държавни, общински, образователни, културни и други институции, здравни и лечебни заведения в размер 5 лв. на час (чл. 53 от ПП на ЗИХУ).
- лицата с интелектуални затруднения и с психични разстройства и със 71% или над 71% ТНР/СУ, които се нуждаят от чужда помощ, ползват целева помощ за придружител до 10 часа годишно при посещенията им в държавни, общински, здравни, образователни и други институции и в размер 5 лв. на час (чл. 53а от ПП на ЗИХУ).
- лицата със сляпо-глухота и с над 90% ТНР, които се нуждаят от чужда помощ, ползват целева помощ за придружител до 10 часа годишно при посещенията им в държавни, общински, здравни, образователни и други институции и в размер 5 лв. на час (чл. 53б от ПП на ЗИХУ).

С оглед ефективно постигане на целите на социалната интеграция освен горепосочените мерки се въвеждат **данъчни облекчения** за лица с намалена работоспособност като:

- сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 за лица с 50% и с над 50% ТНР/СУ, определена с влязло в сила решение на компетентен орган, се намалява със 7920 лв., включително за годината на настъпване на неработоспособността и за годината на изтичане срока на валидност на решението (чл. 18 от Закона за данъците върху доходите на физическите лица) (1). Месечната данъчна основа за доходи от трудови

правоотношения на лица с 50% и с над 50% ТНР/СУ се намалява с 660 лв., включително за месеца на настъпване на неработоспособността и за месеца на изтичане срока на валидност на решението.

Към мерките за социална интеграция, произтичащи от ЕР, издадено от ТЕЛК/НЕЛК може да се включи и правото на *платен годишен отпуск*. Работниците и служителите с ТНР 50% и над 50% имат право на основен платен годишен отпуск в размер не по-малко от 26 работни дни (чл.319 от КТ).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Експертното решение, издадено от ТЕЛК е необходимо условие за реализиране на правата на хората с увреждания, една голяма част от които са месечните добавки, целевите помощи, както и данъчните облекчения и платеният годишен отпуск. ЕР се явява свързващият мост между хората с увреждания и ползването на техните права. За съжаление пътят, който трябва да измине гражданинът от личния лекар до ТЕЛК за да получи експертното решение се оказва дълъг и бавен. Наличният недостиг на информация за правата, които следва да ползват хората с увреждания допълнително забавя процеса на тяхната социална интеграция. Освен това законовите предпоставки, обуславящи тези права също динамично се променят. Липсата на социалните работници, като участници в ТЕЛК/НЕЛК се чувства все по-осезаемо от гражданите, пожелали освидетелстване.

Положението на хората с увреждания в България, която от няколко години е равноправна страна-членка на Европейския съюз налага решаването на тези въпроси в светлината на световните стандарти. Най-краткият път за ускоряване на социалната интеграция на хората с увреждания е свързан с продължаващото обучение на общопрактикуващите лекари. Личният лекар познава най-добре своите пациенти и тяхната семейна среда, което дава възможност за подобряване на информираността им по въпроси, които изискват решаване в условията на доверителност и толерантност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за данъците върху доходите на физическите лица. Държавен вестник (официално издание на Народното събрание) бр. 95 от 24.11. 2006/последни изменения ДВ бр.66 от 26.07.2013.

2. Закон за интеграция на хората с увреждания. Държавен вестник (официално издание на Народното събрание) бр.81 от 17.09.2004/последни промени ДВ бр.66 от 26.07.2013.
3. Закон за социално подпомагане. Държавен вестник (официално издание на Народното събрание) бр.56 от 19.05.1998/последни промени ДВ бр.66 от 26.07.2013.
4. Кодекс за социално осигуряване. Държавен вестник (официално издание на Народното събрание) бр. 110 от 17.12.1999/последни промени ДВ бр.20 от 28.02.2013.
5. Кодекс на труда. Държавен вестник (официално издание на Народното събрание) бр.26 от 01.04.1986./последни промени ДВ бр.15 от 15.02. 2013.
6. Наредба за медицинската експертиза. Държавен вестник (официално издание на Народно събрание), бр.36 от 14.05.2010/последни промени: Държавен вестник, бр.41 от 31.05.2011.
7. Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане. Държавен вестник (официално издание на Народното събрание) бр.133 от 11.11.1998/последни промени ДВ бр.17 от 21.02.2013.
8. Правилник за прилагане на закона за интеграция на хората с увреждания. Държавен вестник (официално издание на Народното събрание) бр.115 от 30.12.2004/последни промени ДВ бр.41 от 31.05.2011.

Адрес за кореспонденция:

гл. адм. асистент д-р Параскева Манчева, д.м.
Медицински колеж, Медицински университет
„Проф. д-р Параскев Стоянов”- Варна
гр.Варна, Бул.”Цар Освободител” 84
e-mail: p_mancheva@abv.bg